

مجله اقتصادی

شماره‌های ۷ و ۸، مهر و آبان ۱۳۹۵، صفحات ۵۱-۳۳

توسعه و بهبود فضای کسب‌وکار پیش‌نیاز جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در دستیابی به رشد اقتصادی

نوید علیزاده

دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد علوم اقتصادی دانشگاه یزد

alizadeh.navid@chmail.ir

هدف از این تحقیق بررسی توسعه و بهبود فضای کسب‌وکار به‌عنوان پیش‌نیازی برای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در دستیابی به رشد اقتصادی است. روش مورد استفاده در تحقیق حاضر توصیفی-تحلیلی بوده و اطلاعات با شیوه کتابخانه‌ای و اسناد کاوی جمع‌آوری گردیده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد رابطه مستقیم و دوسویه بین توسعه فضای کسب‌وکار و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برای دستیابی به رشد اقتصادی در ایران وجود دارد بدین صورت که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی انتقال فناوری جدید، مدیریت و دانش روز و از همه مهم‌تر توسعه فضای کسب‌وکار را به دنبال خواهد داشت، از طرفی جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران نیازمند تحقق پیش‌نیازها و الزاماتی است که بهبود و توسعه زیرساخت‌های فضای کسب‌وکار از مهم‌ترین این الزامات می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: فضای کسب‌وکار، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، رشد اقتصادی، اقتصاد ایران.

۱. مقدمه

از جمله عوامل تعیین کننده وضعیت اقتصادی در هر کشور فضای کسب و کار می باشد که با بررسی آن می توان به تجزیه و تحلیل شرایط اقتصادی موجود پرداخت. رشد و توسعه اقتصادی و به تبع، افزایش سلامت اقتصاد کشور در گرو داشتن یک محیط کسب و کار مناسب می باشد. تأثیر فضای کسب و کار مساعد بر افزایش جذب سرمایه گذاری داخلی و خارجی، ایجاد اشتغال و افزایش تولید ناخالص داخلی مشهود است. با توجه به پایین بودن سطح اشتغال در ایران به نظر می رسد هنوز هم بسترهای مناسب برای ایجاد فضای امن سرمایه گذاری و بهبود فضای کسب و کار در ایران چندان فراهم نبوده و برای رسیدن به جایگاه واقعی اقتصاد ایران در زمینه شاخص های کسب و کار، فراهم کردن برخی زیرساخت ها الزامی می باشد. آنچه مسلم است توسعه و بهبود فضای کسب و کار در کشور نه تنها گامی مثبت و اساسی در جهت تقویت جنبه مشارکت بخش خصوصی در عرصه اقتصاد و ارتقا سطح اشتغال و تولید در کشور محسوب می شود بلکه به طور قطع از منظر سرمایه گذاران خارجی از جمله مهم ترین نماگرها برای ورود به کشور میزبان می باشد. (بختیاری و شایسته، ۱۳۹۱)

جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی، نیازمند شناسایی علمی عوامل مؤثر بر آن می باشد. بر اساس مطالعات انجام شده می توان گفت که عدم توسعه و بهبود فضای کسب و کار در ایران یکی از عوامل اصلی کاهش جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در دهه های اخیر بوده است. در حال علی رغم اینکه مطالعات گسترده ای در زمینه عوامل مؤثر بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی صورت گرفته و به تبیین نقش عوامل تعیین کننده سرمایه گذاری مستقیم خارجی پرداخته شده است، اما به طور جامع نقش فضای کسب و کار بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی بررسی نشده است. توسعه و بهبود فضای کسب و کار به منظور جلب نظر سرمایه گذاران خارجی و بین المللی، نقش بسزایی داشته و همواره ارتقای رتبه کشورها در این زمینه و ارزیابی از تلاش های صورت گرفته مورد توجه کلیه دولت مردان از کشورهای مختلف بوده است. لذا با توجه به اهمیت فضای کسب و کار، هدف این مقاله بررسی توسعه و بهبود فضای کسب و کار به عنوان پیش نیازی برای جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در دستیابی به رشد اقتصادی در ایران می باشد.

در این راستا مقاله حاضر در شش بخش تنظیم می‌گردد. پس از مقدمه در بخش دوم به بیان چارچوب نظری تحقیق پرداخته می‌شود. بخش سوم خلاصه‌ای از مطالعات انجام‌شده در ارتباط با موضوع تحقیق را به تصویر می‌کشد. بخش چهارم روش انجام پژوهش را توضیح می‌دهد. بخش پنجم چگونگی تأثیرگذاری توسعه و بهبود فضای کسب و کار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را توضیح می‌دهد؛ و در نهایت بخش پایانی به جمع‌بندی، نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاداتی در زمینه توسعه و بهبود فضای کسب و کار می‌پردازد.

۲. چارچوب نظری تحقیق

۲-۱. مفهوم فضای کسب و کار

به دلیل ماهیت، اثرگذاری و گستردگی، ارائه یک تعریف دقیق از فضای کسب و کار دشوار است. در یک تعریف کلی، فضای کسب و کار محیط سیاستی، نهادی و رفتاری است که بازدهی و مخاطرات مرتبط با فعالیت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در یک تعریف دیگر، فضای کسب و کار را محیطی نهادی، سیاستی و تنظیمی معرفی کرده‌اند که فعالان اقتصادی و بنگاه‌ها در چارچوب آن فعالیت می‌کنند. (تاجدینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳)

در تعریفی دیگر فضای کسب و کار مجموعه عواملی است که بر عملکرد بنگاه تأثیر می‌گذارد، اما مدیر نمی‌تواند آن را به سهولت تغییر دهد و تا زمانی که محیط کسب و کار بهبود نیابد بهبود عملکرد بنگاه‌ها و به‌طور کلی رشد بخش خصوصی امکان‌پذیر نیست. (سالاری، ۱۳۹۰)

همچنین می‌توان فضای کسب و کار را به‌عنوان مجموعه‌ای از نهادها و زیرساخت‌های اجتماعی معرفی شده که فعالیت‌های اقتصادی را مولد و معنادار کرده و به کارآمدی سرمایه‌گذاری و ایجاد انگیزه برای توسعه آن منجر می‌شوند تعریف کرد.

۲-۲. اهمیت فضای کسب و کار

در یک بیان ساده و صریح می‌توان اذعان داشت که بخش قابل توجهی از مقتضیات رشد اقتصادی در هر کشور در گرو فضای کسب و کار مناسب در آن کشور است. تأثیر فضای کسب و کار بر سرمایه‌گذاری در ایران را می‌توان از حوزه‌های استراتژیک توسعه صنعتی ایران تلقی کرد که عمدتاً ناشی از عواملی چون بهره‌وری و اشتغال نیروی کار، سرمایه‌گذاری، آزادی‌های اقتصادی تولیدکنندگان و ظرفیت‌های تولیدی است. از طرف دیگر توسعه اقتصادی بر پایه رقابت‌پذیری

کشورها استوار است و سلامت محیط کسب و کار از عوامل مؤثر بر رقابت‌پذیری کشورها در اقتصاد جهانی می‌باشد. بهبود شرایط و شاخص‌های فضای کسب و کار از جمله توسعه نظام بانکی زمینه‌ساز رشد و توسعه در هر کشوری را فراهم می‌آورد به گونه‌ای که با افزایش اعتبارات و دارایی‌های بانکی به‌عنوان پشتوانه و تأمین‌کننده اصلی مالی در اکثر کشورها مطرح می‌باشد. باعث بهبود فضای کسب و کار در کشور می‌شود.

۲-۳. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی^۱ (FDI)

برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تعاریف مختلفی شده است که در ادامه به بررسی آنها می‌پردازیم. صندوق بین‌المللی پول^۲ FDI را چنین تعریف کرده است: «سرمایه‌گذاری مستقیم که باهدف کسب منافع طولانی‌مدت توسط یک شخصیت حقوقی یا حقیقی مستقر در یک اقتصاد معین صورت می‌گیرد». سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۳ (OECD) سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را چنین تعریف می‌کند: «سرمایه‌گذاری که باهدف ایجاد روابط اقتصادی مستمر و اعمال نفوذ مؤثر و مدیریت در موارد زیر صورت می‌گیرد. الف) ایجاد یک شرکت با مالکیت کامل، تأسیس مؤسسه فرعی، تأسیس شعبه و تملک دارایی کامل یک شرکت موجود. ب) مشارکت در یک شرکت جدید یا موجود». (بردلایو و اسکر، ۲۰۰۰)^۴

سازمان تجارت جهانی^۵ نیز FDI را چنین تعریف می‌کند: «FDI زمانی صورت می‌گیرد که سرمایه‌گذار یک کشور مبدأ (کشور مادر) یک دارایی را در کشور دیگر (میزبان) باهدف مدیریت آن به دست می‌آورد». از نظر آنکثاد^۶ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی عبارت از: «سرمایه‌گذاری که متضمن روابط اقتصادی بلندمدت بوده و نشان‌دهنده منافع پایدار و کنترل واحد اقتصادی مستقیم یک کشور (کشور مادر) بر واحد اقتصادی مستقیم کشور دیگر (شعبه فرعی بنگاه مادر) است».

-
1. Foreign Direct Investment
 2. International Monetary Fund
 3. Organisation for Economic Co-operation and Development
 4. Bradlaw & Escher
 5. World Trade Organization
 6. United Nations Conference on Trade and Development

۲-۴. رابطه فضای کسب و کار و سرمایه گذاری مستقیم خارجی

فضای کسب و کار یک محیط نهادی است که قواعد بازی را مشخص می کند و تمامی کسب و کارهای اقتصادی در آن شکل می گیرند، ادامه حیات می یابند و یا در آن ورشکست شده و از آن اخراج می شوند. محیط کسب و کار نامناسب بر کل هزینه تولید از طریق هزینه مبادله هزینه های تحمیل شده از محیط مانند میزان رشوه که به دلیل طولانی بودن اخذ مجوزها و الزام آور نبودن قراردادها و مشکلات سیستم قضایی به وجود آمده است تأثیر گذار می باشد. (اولیوال، ۲۰۱۲)^۱

همچنین فضای کسب و کار نامناسب امکان مشارکت های مالی را کاهش می دهد. وقتی سیستم قضایی نامناسب باشد یا امنیت به درستی تعریف نشده باشد، امکان مشارکت مالی در اقتصاد پایین می آید و سرمایه گذاری مستقیم خارجی نیز که یک نوع مشارکت مالی است در کشورهای با نهادهای ضعیف کسب و کار صورت نمی گیرد.

در هر فعالیت اقتصادی اولین مسئله ای که برای هر صاحب کسب و کاری مطرح است، تضمین های لازم برای حفظ اصل سرمایه، امنیت اقتصادی و در مرحله بعد سودآور بودن این طرح و افزون بودن منافع کسب و کار از هزینه های آن است. در هر فعالیت اقتصادی هزینه ها تابع دودسته عوامل است:

۱. هزینه هایی که در فرآیندهای مختلف تولید انجام آنها ضروری است؛
 ۲. هزینه هایی که به دلیل نامناسب بودن محیط اقتصادی بر صاحبان کسب و کار تحمیل می شود.
- گاهی این قبیل هزینه ها به اندازه ای بالاست که صاحبان کسب و کار انگیزه ای برای استفاده از فرصت های اقتصادی پیدا نمی کنند. باید توجه داشت سرمایه گذاران خارجی یکی از بازیگران و فعالان اصلی اقتصاد بین الملل می باشند از این رو، شفاف سازی و تسهیل قوانین در تمامی عرصه های کسب و کار شامل کلیه مراحل فعالیت اقتصادی از مرحله شکل گیری تولید تا انحلال فعالیت شرط لازم برای ترغیب به مشارکت فعالان اقتصادی به ویژه سرمایه گذاران خارجی است که این مهم توسط نهادها و مؤسساتی در داخل کشور و همچنین نهادها و سازمان های بین المللی انجام می شود. (کاسرو، ۲۰۰۴)^۲

1. Olival
2. Casero

۳. مروری بر مطالعات پیشین

۳-۱. مطالعات انجام‌شده در خارج از کشور

دلار و همکاران^۱ (۲۰۰۳) در پژوهشی تحت عنوان فضای کسب و کار و عملکرد شرکت‌ها در اقتصادهای در حال توسعه به بررسی فضای کسب و کار در کشورهای بنگلادش، اتیوپی، چین و پاکستان پرداخته‌اند. نتایج حاصل از برآورد فضای کسب و کار در این مناطق نشان می‌دهد سرمایه‌گذاری بر فضای کسب و کار دارای تأثیر مثبت می‌باشد. همچنین، نقش دولت‌ها در بهبود فضای کسب و کار در راستای فراهم آوردن زیرساخت‌ها و دستیابی به بازارهای بین‌المللی بسیار مهم می‌باشد.

توبین و آکرمن^۲ (۲۰۰۵) در مقاله‌ای به بررسی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و محیط کسب و کار در کشورهای در حال توسعه با رویکرد تأثیر معاهدات سرمایه‌گذاری دوجانبه پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد اثرات معاهدات سرمایه‌گذاری دوجانبه در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و محیط کسب و کار داخلی با وجود گسترش معاهدات در طول چند سال گذشته ناشناخته باقی مانده است همچنین اندازه بازار به عنوان عامل تعیین‌کننده پیش رو در جریان سرمایه‌گذاری خارجی و بهبود فضای کسب و کار در جهان پذیرفته شده است.

جایاسورییا^۳ (۲۰۱۱) در پژوهشی به بررسی تأثیر بهبود رتبه‌بندی فضای کسب و کار بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی پرداخته است. وی در این تحقیق نشان می‌دهد که رابطه بین بهبود فضای کسب و کار و FDI مثبت می‌باشد؛ اما در کشورهای در حال توسعه میزان این رابطه کمتر است. همچنین نتایج تحقیق وی نشان می‌دهد به‌طور متوسط، کشورهای که اصلاحات در ساختار اقتصادی را تجربه می‌کنند جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در آنها کمتر است.

بایراکتار^۴ (۲۰۱۳) در مقاله‌ای ارتباط بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و سهولت انجام کسب و کار را در بازه زمانی (۲۰۱۰-۲۰۰۴) بررسی کرده است. نتایج تحقیق وی نشان می‌دهد کشورهای که دارای سوابق بهتری در مورد کسب و کار هستند تمایل به جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در آنها بیش‌تر می‌باشد. همچنین بهبود فرآیند انجام کسب و کار در کشورهای

1. Dollar & et al
2. Tobin & Ackerman
3. Jayasuriya
4. Bayraktar

در حال توسعه می‌تواند یک عامل مثبت در جهت افزایش جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به این کشورها باشد.

ادریس^۱ (۲۰۱۵) در پژوهشی به بررسی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، محیط کسب و کار و رشد اقتصادی در کشورهای جنوب صحرای آفریقا پرداخته است. در این مطالعه ۳۹ کشور جنوب صحرای آفریقا به دو گروه شامل ۲۱ کشور با درآمد پایین و ۱۸ کشور با درآمد متوسط در بازه زمانی (۲۰۱۲-۱۹۹۲) تقسیم شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد در کشورهای کم‌درآمد تأثیر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی منفی و کشورهای با درآمد متوسط مثبت بوده است. همچنین به نظر می‌رسد که بهبود و توسعه محیط کسب و کار تأثیر متفاوتی بر رشد اقتصادی با توجه به سطح درآمد در این کشورها داشته است.

کورنکی^۲ (۲۰۱۵) در مقاله‌ای به بررسی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در مرکز و شرق اروپا با توجه به روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در لهستان پرداخته است. از نگاه وی سرمایه‌گذاری خارجی به‌عنوان یک ابزار ضروری در توسعه و نوسازی کشور لهستان جایگاه ویژه‌ای دارد. نتایج تحقیق وی نشان می‌دهد عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در لهستان عبارت‌اند از ثبات اقتصادی، هزینه‌های نیروی کار، عضویت در اتحادیه اروپا، چارچوب قانونی، بهبود موقعیت‌های کسب و کار و عوامل جغرافیایی.

۳-۲. مطالعات انجام‌شده در داخل کشور

صالح‌آبادی (۱۳۸۸)، در مقاله‌ای به نقش بازار سرمایه در بهبود فضای کسب و کار ایران پرداخته و به ارتباط تنگاتنگ بین شاخص زمان و تسهیلات آغاز یک کسب و کار و شاخص حمایت از سرمایه‌گذاری با نهاد ناظر بازار سرمایه به بیان دستاوردهای مطالعاتی محققان و آثار بازار سرمایه بر فضای کسب و کار و شاخص‌های آن و نیازهای کسب و کار در بازار سرمایه اشاره کرده است. از دید وی بازار سرمایه یکی از پشتیبانان قوی برای اشتغال، نوآوری و رشد اقتصادی به دلیل به جریان انداختن سرمایه آگاهانه می‌باشد.

1. Edrees
2. Kornecki

شاه‌آبادی و صادقی (۱۳۹۱) به بررسی تأثیر فضای کسب و کار و حکمرانی بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران پرداخته‌اند. در این مطالعه سعی شده با بررسی وضعیت متغیرهایی همچون اندازه بازار، درجه باز بودن، سرمایه انسانی، کیفیت زیرساخت‌ها، اوضاع کلان اقتصادی، وضعیت حکمرانی و فضای کسب و کار، جاذبه‌ها و دافعه‌های جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران طی برنامه‌های توسعه به‌منظور تحقق اهداف بالادستی به‌ویژه سند چشم‌انداز بیست‌ساله مشخص شوند یافته‌ها نشان می‌دهد در اقتصاد ایران می‌توان با رفع برخی موانع نهادی و زیرساختی و اصلاح ساختار کلان اقتصادی، اقدام به جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نمود که این امر مستلزم مدیریت صحیح و هدفمند منابع موجود و بالقوه است.

فتحی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای به بررسی جایگاه بهبود فضای کسب و کار در جذب سرمایه‌گذاری خارجی پرداخته است. به نظر وی آگاهی از جایگاه سرمایه‌گذاری خارجی در توسعه اقتصادی و عوامل تأثیرگذار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، می‌تواند بر تصمیم‌گیری و اتخاذ سیاست‌های کارآمد اقتصادی در راستای بهبود فضای کسب و کار و در نهایت توسعه و جلب سرمایه‌گذاری خارجی در کشور مفید واقع گردد.

دهقان شبانی و آفرینش فر (۱۳۹۳) در مقاله‌ای به تحلیل تأثیر فضای کسب و کار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و ۲۸ کشور منتخب طی سال‌های (۲۰۱۲-۲۰۰۳) پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد ضعف در فضای کسب و کار تأثیر منفی بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارد. همچنین با بهبود ثبات سیاسی، کنترل فساد، جهانی‌شدن اقتصاد، شروع کسب و کار، حمایت از سرمایه‌گذار، توسعه فضای کسب و کار، پرداخت مالیات و افزایش تولید ناخالص داخلی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی افزایش می‌یابد.

کریمی تکانلو و همکاران (۱۳۹۳) به مطالعه عوامل تأثیرگذار بر فضای کسب و کار در ایران پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این مطالعه نشان می‌دهد افزایش سرمایه‌گذاری‌های دولتی به‌ویژه در بخش اصلاح زیرساخت‌ها، اصلاح و بازنگری قوانین مربوط به ایجاد کسب و کار، ثبات دولت، قوانین و مقررات و حاکمیت نظم و قانون، کاهش فساد (رشوه)، پارتی‌بازی، واگذاری مشاغل به آشنایان و... و در نهایت اصلاح و بازنگری در عملکرد سیاسی و اقتصادی دولت که می‌تواند منجر

به اعتماد و اطمینان سرمایه‌گذاران در حوزه کسب و کار گردد، از جمله راهکارهای بهبود فضای کسب و کار و کاهش فقر و بیکاری در ایران می‌باشند.

شاه‌آبادی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی به بررسی اثرات بهبود فضای کسب و کار بر صادرات و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای منتخب گروه G77 پرداخته‌اند. از نگاه ایشان مؤلفه‌های انباشت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و صادرات را می‌توان از مؤلفه‌های کلیدی عرصه تجارت برشمرد که بسیاری از کشورها توانسته‌اند با بهره‌مندی از آنها به رشد و توسعه اقتصادی دست یابند. عوامل مؤثر بر انباشت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی شامل فضای کسب و کار، فراوانی منابع طبیعی، حکمرانی خوب و آزادی اقتصادی است. همچنین، فضای کسب و کار، انباشت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و نرخ ارز حقیقی به‌عنوان عوامل مؤثر بر توسعه صادرات در نظر گرفته شده‌اند. نتایج به‌دست آمده حاکی از آن است که بهبود فضای کسب و کار و حکمرانی خوب رابطه مستقیم و فراوانی منابع طبیعی و آزادی اقتصادی رابطه معکوسی با انباشت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دارند. همچنین بر اساس نتایج به‌دست آمده؛ بهبود فضای کسب و کار، انباشت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و نرخ ارز حقیقی رابطه مستقیم با توسعه صادرات کشورهای منتخب G77 دارند.

۴. روش انجام پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، توصیفی - تحلیلی، از نظر نتایج اجرا، بنیادی، از نظر فرآیند اجرا کیفی و از جنبه گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و اسناد کاوی بوده و ناظر به مبانی نظری در حوزه فضای کسب و کار و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است. مباحث نظری موردنیاز تحقیق، از منابع مرتبط از جمله کتب، مقالات، پایان‌نامه‌ها و همچنین از منابع موجود در پایگاه‌های اطلاعاتی، کتابخانه‌های دانشگاه‌ها، مؤسسات آموزش عالی و شبکه جهانی اینترنت جمع‌آوری گردیده است. همچنین نگارش و تدوین مطالعات پیشین تحقیق حاضر با رجوع به مطالعات انجام‌شده قبلی صورت پذیرفته است. در ادامه به تأثیرگذاری توسعه و بهبود فضای کسب و کار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی پرداخته، سپس نتیجه‌گیری و پیشنهادات حاصل از مطالعه ارائه خواهد شد.

۵. تأثیر گذاری توسعه و بهبود فضای کسب و کار بر جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی

در هر کشوری جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی مستلزم فراهم بودن فضای مناسب برای سرمایه گذاران است، چراکه بنگاه‌های سرمایه گذار فضای سیاسی و اقتصادی کشورهای مختلف را باهم مقایسه می‌کنند و در نهایت اقتصادی را که فضای کسب و کار در آن مساعدتر است، برای سرمایه گذاری انتخاب می‌نمایند. از این رو معمولاً شاخص‌های فضای کسب و کار به عنوان علائمی برای سرمایه گذاران خارجی محسوب می‌شود. مسلماً توسعه و بهبود فضای کسب و کار فزون بر تقویت مشارکت بخش خصوصی در اقتصاد و ارتقاء زمینه‌های گسترش تولید کشورها، از نگاه سرمایه گذاران خارجی نیز به عنوان یکی از مهم‌ترین نماگرهای اقتصادی برای انجام سرمایه گذاری در سایر کشورها محسوب می‌شود.^۱ در ادامه به عوامل مؤثر بر توسعه فضای کسب و کار و سپس به عوامل مؤثر بر بهبود فضای کسب و کار و در انتها به موانع موجود و الزامات لازم برای جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران پرداخته می‌شود.

۵-۱. عوامل مؤثر بر توسعه فضای کسب و کار

سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه در چارچوب سیاستی خود مهم‌ترین عوامل مؤثر بر توسعه فضای کسب و کار را در بازار کشورهای در حال توسعه به شرح زیر معرفی کرده است: توسعه و تسهیل سرمایه گذاری، سیاست‌های تجاری، سیاست‌های مربوط به سرمایه گذاری، توسعه زیرساخت‌ها و خدمات مالی، سیاست‌های رقابتی، سیاست‌های مالیاتی، حاکمیت شرکتی، هدایت مسئولانه کسب و کار، توسعه منابع انسانی و حکمرانی عمومی. (فرناندز و نیتو، ۲۰۰۵)^۲

۵-۲. توسعه فضای کسب و کار پیش‌نیاز جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران

در یک جامعه برای رشد و گسترش هر پدیده‌ای در ابتدا می‌بایست پیش‌نیازها و بسترهای اصلی را فراهم کرده تا بتوان به ظهور و بروز آن پدیده امیدوار بود. مسلماً این مطلب در مورد سرمایه گذار خارجی نیز حقیقت داشته و برای جذب هرچه بیشتر سرمایه گذاری مستقیم خارجی می‌بایست فضای کسب و کار را به گونه‌ای مطلوب آماده نمود. با توجه به روند کاهشی سرمایه گذاری مستقیم خارجی

1. Mohamed, Sidiropoulos

2. Fernandez & Nieto

در ایران طی چند سال اخیر می‌توان گفت یکی از علل اصلی این کاهش عدم توسعه و بهبود زیرساخت‌های مربوط به حوزه کسب و کار در ایران می‌باشد در این راستا باید تلاش‌های وسیعی در جهت توسعه و بهبود فضای کسب و کار به‌ویژه در زمینه اخذ مجوزها، تجارت برون‌مرزی و حمایت از سرمایه‌گذاران صورت گیرد، چراکه تداوم روند موجود در شرایطی که سایر کشورها به دنبال بهبود و توسعه شاخص‌های فضای کسب و کار در کشورشان هستند، به معنی از دست دادن جایگاه فعلی و تنزل رتبه در سال‌های آتی بوده و نتیجه طبیعی آن کاهش تمایل سرمایه‌گذاران خارجی برای سرمایه‌گذاری در ایران خواهد بود.

۳-۵. نقش دولت در توسعه فضای کسب و کار

در یک جامعه نقش اصلی دولت در اقتصاد تنظیم مقررات و قوانین موجود در کشور در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و ... می‌باشد. برخی از دولت‌ها در تمام زمینه‌های موجود دخالت می‌کنند و مقررات بسیار زیادی اعمال می‌کنند و از این رو باعث کاهش فعالیت بخش خصوصی می‌شوند. دخالت بیش از حد دولت کارایی را در اقتصاد کاهش می‌دهد و هرچه بخش خصوصی فعالیت آزادتر داشته باشد و دولت قوانین مداخله‌گرانه کمتری را اعمال کند. بخش خصوصی بهتر می‌تواند به فعالیت‌های خود ادامه دهد.

بیشتر صاحب‌نظران اقتصادی کشور، ریشه مشکلات مزبور را در اقتصاد دولتی و سیطره بیش از حد دولت بر فعالیت‌های اقتصادی و راه‌حل تعدیل آنها را نیز در گذار از اقتصاد دولتی به اقتصاد بازار می‌دانند. (نیلی، ۱۳۸۶)

در ایران با توجه به نقش پررنگ دولت در عرصه اقتصاد می‌توان گفت راهبرد توسعه و بهبود محیط کسب و کار برای گذار از اقتصاد دولتی به اقتصاد بازار اهمیت اساسی دارد. در سایه توسعه و بهبود محیط کسب و کار است که می‌توان به رشد بخش خصوصی در کشور و رقابتی‌تر شدن محیط کسب و کار و به تبع جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی امیدوار بود.

۴-۵. موانع توسعه فضای کسب و کار در ایران

به‌طور کلی مهم‌ترین عوامل مؤثر بر عدم توسعه فضای کسب و کار در ایران را می‌توان به عوامل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، بین‌المللی، فن‌آوری، عوامل قانونی و مسائل اخلاقی و ارزشی طبقه‌بندی کرد. فضای کسب و کار در ایران متأثر از حوزه‌های مختلفی است که مهم‌ترین آنها

عبارت‌اند از انعطاف‌پذیری بازار کار، مدیریت و محیط مستعد جهت توسعه فن‌آوری، درجه باز بودن اقتصاد، حاکمیت و کارایی دولت، کارآمدی بازارها، محیط اجتماعی-سیاسی، مسائل بین‌المللی و باز بودن اقتصاد کشورها. با توجه به اهمیت عوامل ذکر شده، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی یکی از مهم‌ترین عواملی است که می‌تواند زمینه‌ساز ظهور و بروز فرآیندهایی مهم در اقتصاد کشور شده و نتیجه آن ایجاد انگیزه جهت افزایش سطح تولید بنگاه‌های داخلی به منظور رقابت در صحنه‌های جهانی باشد. توجه به عواملی که در زمینه محاسبه شاخص کسب و کار کشورها مدنظر بوده، به صراحت اهمیت بحث سرمایه‌گذاری خارجی و نگاه کشورها و تأثیر این نگاه بر فضای کسب و کار را روشن می‌سازد. در این راستا اهمیت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی منبعی برای ایجاد اشتغال و توسعه سرمایه انسانی نیز محسوب می‌شود. جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌تواند منافع بالقوه فراوانی برای کشورها به دنبال داشته باشد. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی افزون بر تأثیر مستقیم بر رشد اقتصادی، بر سایر متغیرها نظیر اشتغال، انتقال فناوری، سرریز دانش فنی، تجارت خارجی و... نیز اثرگذار است.

۵-۵. عوامل مؤثر بر بهبود فضای کسب و کار

به‌طور کلی عوامل مؤثر بر بهبود فضای کسب و کار را می‌توان به سه دسته سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های دولت، نظام اقتصادی و سازوکارهای رسمی و غیررسمی حاکم بر آنها و نظام حقوقی و قضایی تقسیم کرد. در ادامه به بررسی هر یک از این عوامل پرداخته می‌شود. (روزنامه بازار کار، ۱۳۹۲)

۵-۵-۱. سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های دولت

دولت از جنبه‌های مختلف می‌تواند بر فعالیت‌های اقتصادی اثرگذار باشد بدین نحو که سیاست‌های کلان اقتصادی و سیاسی دولت می‌تواند منجر به یک نظام اقتصادی سالم، توانمند و شکوفا شده ضعیف و ناکارآمد گردد. همچنین دولت‌ها نقش مهمی در فراهم کردن زیرساخت‌ها، عملکرد بازارهای پولی، مالی و نیروی انسانی، نظارت بر فعالیت‌های اقتصادی و کنترل فساد دارند و در صورت ناکارآمد بودن دولت، موجب ایجاد اثرات منفی از جمله: تحمیل هزینه‌های غیرضروری، بی‌ثباتی در فضای رقابت و عدم کارآمدی قوانین، عدم کنترل فساد می‌گردد که مجموعه این عوامل موجب سوق دادن فعالان اقتصادی به بخش اقتصاد غیررسمی می‌گردد.

۲-۵-۵. نظام اقتصادی و سازوکارهای رسمی و غیررسمی حاکم بر آنها

در نهادهای اقتصادی سازمان یافته شکل گیری روابط مناسب میان بخش های مختلف اقتصادی، تنظیم روابط میان کارکنان و کارفرمایان، کسب اعتبارات مورد نیاز فعالان اقتصادی و بسیاری از روابط و مناسبات دیگر به نحو مطلوب میسر می باشد که بدون آن امنیت لازم برای فعالیت سرمایه گذاران حاصل نمی شود. زیرا عدم وجود نهادهای اقتصادی مناسب موجب شکل گیری محیط نامناسب کسب و کار می گردد که این امر منجر به تحمیل هزینه های بیشتری بر کسب و کارهای کوچک می شود. ساماندهی نهادهای مناسب و رسمی موجب تقویت فعالان اقتصادی شده به نحوی که آنها با اتکا به این نهادها موجب ایجاد شرکت های خصوصی و به تبع آن سبب رونق اشتغال و تولید می گردد و از سویی همین تولید کنندگان می توانند به عنوان مالیات دهندگان عمده امکان ارائه خدمات اجتماعی، رفاه اجتماعی، بهداشت و ... را نیز فراهم نمایند.

۳-۵-۵. نظام حقوقی و قضایی

غالباً سرمایه گذاران با حساسیت فوق العاده ای شرایط عمومی حاکم بر فعالیت خویش را می سنجند و با احساس کمترین خطر از صحنه دور می شوند. از دیدگاه سرمایه گذاران سرمایه گذاری نیاز به امنیت اقتصادی دارد که این امر در سایه قوانین کارآمد و نظام حقوقی که اجرای آنها را ضمانت نماید فراهم می گردد؛ و اجرای این قوانین نیازمند سازوکارهای تعریف شده و مناسب می باشد که برای فعالان اقتصادی امیدبخش و اطمینان آفرین باشد. به عبارتی زمانی که هرکس به نظام حقوقی و قضایی نیاز دارد بتواند به آنها در حداقل زمان ممکن دسترسی داشته باشد و پیاده کردن آنها آسان باشد.

۶-۵. موانع بهبود فضای کسب و کار

در سال های اخیر، عوامل مختلفی سبب گردیده که اقتصاد ایران علی رغم برنامه ریزی ها و سیاست گذاری ها در برنامه های پنج ساله توسعه و سند چشم انداز نتواند به اهداف تعیین شده و جایگاه مطلوب خود دست یابد. کاهش شدید رشد اقتصادی، تضعیف بخش خصوصی عدم فعالیت مطلوب آن باعث شده است که رتبه ایران به خصوص در رتبه بندی های بانک جهانی، تنزل یابد. در زیر می توان به برخی از عوامل ایجاد کننده این وضعیت نامطلوب اقتصادی اشاره نمود. (روزنامه بازار کار، ۱۳۹۲)

- تنظیم و تدوین سیاست‌های اقتصادی بدون توجه به نقش بخش خصوصی و عدم پابندی دولت به سیاست‌گذاری خود در قبال بخش خصوصی.
- تصمیم‌گیری‌های آنی و غیرکارشناسی که موجب ایجاد بی‌ثباتی و عدم تمایل فعالان اقتصادی به سرمایه‌گذاری و کارآفرینی و ایجاد فضای مبهم برای فعالیت‌های اقتصادی.
- فقدان نهادهای دموکراتیک، تشکل‌ها و انجمن‌ها برای پیگیری مشکلات و نارضایتی‌ها.
- شفاف نبودن فعالیت‌های اقتصادی و عدم دسترسی به اطلاعات مناسب.
- فضای بسته، بدون تغییر و آزادسازی نشده قوانین و مقررات.
- عدم شفافیت و ناپایداری روابط دیپلماتیک و بین‌الملل.
- طولانی بودن و دشواری رویه‌های ثبت اموال و املاک و هزینه‌های بالای مربوط به آن.

۵-۷. مشکلات ناشی از محیط کسب و کار نامناسب

وجود محیط کسب و کار نامناسب در یک جامعه مشکلات بسیاری را به وجود خواهد آورد یکی از این مشکلات از بین بردن تعامل بین شرکت‌های کوچک و بزرگ می‌باشد یعنی باعث بزرگ یا کوچک شدن بیش از اندازه شرکت‌ها خواهد شد. از دیگر آثار محیط کسب و کار نامناسب سوق دادن فعالان اقتصادی به سمت فعالیت‌های زیرزمینی است. مطالعات نشان می‌دهند در کشورهایی که نظام اداری ناکارآمد دارند اقتصاد زیرزمینی بزرگ‌تر می‌باشد. کاهش رقابت‌پذیری بنگاه‌ها، عدم شکل‌گیری شبکه‌ها و گسترش بخش غیررسمی در حوزه اقتصاد از دیگر نتایج محیط کسب و کار نامناسب است.

۵-۸. موانع جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران

به‌طور کلی موانع جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران را می‌توان به چهار گروه موانع اقتصادی، سیاسی، حقوقی و فرهنگی تقسیم‌بندی کرد که در زیر به‌طور خلاصه به این موارد اشاره می‌شود. موانع اقتصادی: گسترش بیش از اندازه بخش دولتی، وجود بوروکراسی گسترده، تعدد مراکز و نهادهای خدمت‌رسان به سرمایه‌گذاران، نوسانات ارزی، سیاست تجاری ناکارآمد، عدم ثبات اقتصادی، تبعیض بین سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی، عدم مهارت کافی نیروی انسانی.

موانع حقوقی: عدم شفافیت در قوانین و مقررات مرتبط با موضوع سرمایه‌گذاری، وجود قوانین و مقررات زائد، متناقض و مخل فعالیت‌های اقتصادی، عدم اطلاع‌رسانی مناسب از خط‌مشی‌های روشن مرتبط با سرمایه‌گذاری خارجی از قبیل قوانین گمرکی، مالیاتی، تجاری. موانع فرهنگی: داشتن ذهنیت منفی نسبت به سرمایه‌گذاران خارجی و سرمایه‌ خارجی، ارتباط و تعامل ضعیف بین ایرانیان و اتباع خارجی، عدم وجود مدارس دوزبانه در ایران. موانع سیاسی: مهم‌ترین مانع سیاسی اراده خصمانه آمریکا و وضع تحریم‌های اقتصادی علیه دولت جمهوری اسلامی ایران است و پس از آن نیز عدم اجماع داخلی بر سر جذب و چگونگی جذب سرمایه خارجی است. این عامل اخیر، خود عدم اراده ملی برای این امر را به همراه داشته است و موجب عدم انسجام و هماهنگی لازم بین دستگاه‌های مختلف اجرایی شده است. (فتحی، ۱۳۹۲، صص ۱۴-۱۳)

۵-۹. الزامات و زیرساخت‌های لازم برای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران

جذب سرمایه‌گذاری خارجی در ایران نیازمند ایجاد شرایط و الزاماتی می‌باشد که با تحقق این الزامات می‌توان سرمایه‌گذاران خارجی را به انجام سرمایه‌گذاری تشویق کرده و در نتیجه شاهد تقویت اقتصاد، کاهش نرخ بیکاری و افزایش رشد و توسعه اقتصادی در سطح کشور بود در زیر به چند مورد از این عوامل اشاره می‌شود.

- بهبود فضای کسب و کار
- اصلاح یا حذف قوانین و مقررات زائد و دست و پاگیر اقتصادی
- ثبات سیاست‌های اقتصادی
- اجرای صحیح سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی
- بازنگری در عملکرد اقتصادی دولت
- حمایت از تولید در سیاست‌های تجاری
- اتخاذ سیاست‌ها و مشوق‌های حمایتی در مورد تولید و سرمایه‌گذاری
- ثبات نرخ ارز
- توسعه زیرساخت‌های اقتصادی
- کاهش فساد (رشوه، پارتی‌بازی و...)
- تقویت سیستم مالی کشور

۶. جمع‌بندی، نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات

بر اساس نظریه‌های اقتصادی عوامل بسیاری بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در یک کشور تأثیرگذار هستند. توسعه و بهبود فضای کسب‌وکار یکی از عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌باشد در این مطالعه به بررسی توسعه و بهبود فضای کسب‌وکار به‌عنوان پیش‌نیازی برای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در دستیابی به رشد اقتصادی پرداخته شد. با توجه به بحث مطرح‌شده می‌توان گفت در ایران با توجه حضور اساسی دولت در عرصه اقتصاد راهبرد توسعه و بهبود محیط کسب‌وکار برای گذار از اقتصاد دولتی به اقتصاد بازار اهمیت اساسی دارد. در سایه توسعه و بهبود محیط کسب‌وکار است که می‌توان به رشد بخش خصوصی در کشور، افزایش فعالیت‌های تولیدی و در نتیجه جذب سرمایه‌گذاری خارجی امیدوار بود.

نتیجه‌ای که می‌توان از بحث مطرح‌شده در این مطالعه گرفت وجود رابطه مستقیم و دوسویه بین توسعه فضای کسب‌وکار و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی برای دستیابی به رشد اقتصادی در ایران است. بعضاً ممکن است عنوان شود اقتصاد ایران به دلیل وفور منابع نفتی و کسب درآمدهای سرشار از صادرات آن، چندان نیازمند منابع مالی ناشی از جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نمی‌باشد. در پاسخ باید بیان داشت، ورود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تنها با وارد شدن منابع مالی به کشور میزبان همراه نیست، بلکه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی انتقال فناوری جدید، مدیریت و دانش روز و از همه مهم‌تر توسعه فضای کسب‌وکار را به دنبال خواهد داشت. لذا کشور ایران نیز همانند کشورهای توسعه‌یافته در راستای افزایش رشد و توسعه اقتصادی و به‌منظور افزایش قدرت رقابت‌پذیری و تحقق اهداف سند چشم‌انداز بایستی اقدام به جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نماید.

همچنین یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران نیازمند تحقق پیش‌نیازها و الزاماتی است که بهبود و توسعه زیرساخت‌های فضای کسب‌وکار از مهم‌ترین این الزامات می‌باشد. لذا با توجه به اهمیت فضای کسب‌وکار در تصمیم‌گیری‌های سرمایه‌گذاران خارجی و قبول این واقعیت که کشورهای با فضای کسب‌وکار مناسب‌تر در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی موفق‌تر می‌باشند انتظار می‌رود جمهوری اسلامی ایران نیز همانند سایر کشورهای جهان نگاهی راهبردی و ویژه به مسأله توسعه فضای کسب‌وکار داشته و اقداماتی

اساسی در جهت برطرف کردن موانع توسعه کسب و کار و دستیابی به رشد اقتصادی مطلوب انجام دهد. در پایان به پیشنهاداتی جهت توسعه و بهبود فضای کسب و کار در ایران برای جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی اشاره می شود.

۱. شفاف سازی قوانین و مقررات و اجرای دقیق قانون حمایت از سرمایه گذاران خارجی در ایجاد و بهبود فضای کسب و کار با توجه به اهداف سند چشم انداز توسعه.
۲. ایجاد شرایطی مناسب جهت بهره گیری از فضای کسب و کار سایر کشورها به منظور تقویت مشارکت سرمایه گذاران خارجی در عرصه اقتصاد، ارتقای سطح اشتغال و تولید.
۳. تسهیل و تشویق جریان ورود فناوری به کشور از طریق قوانین و مقررات ناظر و انعطاف بخشی بر آن.
۴. ایجاد انجمن های کسب و کار به منظور شناسایی مشکلات موجود در فضای کسب و کار.
۵. کاهش تنش در حوزه بین الملل و سیاست خارجی کشور به منظور حضور سرمایه گذاران خارجی در کشور.
۶. ایجاد زمینه های لازم به منظور دسترسی به اعتبارات بین المللی و بازارهای سرمایه خارجی.
۷. اصلاح در حوزه فضای کسب و کار با الهام از تجربه کشورهای موفق در این زمینه و شناسایی نقاط بحران زا و موانع موجود بر سر راه فعالیت بخش های تولیدی.
۸. ایجاد فضای روانی مناسب و امنیت جانی و مالی برای سرمایه گذاران خارجی به منظور انجام سرمایه گذاری در کشور.

منابع

- بختیاری، صادق و افسانه شایسته (۱۳۹۱)، "بررسی تأثیر بهبود فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب با تأکید بر ایران"، *فصلنامه علوم اقتصادی*، سال ششم، شماره نوزدهم، تابستان ۱۳۹۱، صص ۲۰۴-۱۷۶.
- تاجدینی، کیهان، احمدیان، علی اشرف و علیرضا معطوفی (۱۳۹۴)، "جایگاه فضای کسب و کار باثبات در توسعه صادرات پایدار: مطالعه صادرکنندگان ایرانی"، *فرآیند مدیریت و توسعه*، دوره بیست و هشتم، شماره اول (پیاپی نودویک)، بهار ۹۴.
- دهقان شبانی، زهرا و سعیده آفرینش فر (۱۳۹۳)، "تحلیل تأثیر فضای کسب و کار بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران و چند کشور منتخب"، *پژوهش‌های اقتصادی ایران*، سال بیستم، شماره شصت و دوم، بهار ۱۳۹۴، صص ۳۰-۱.
- *روزنامه بازار کار* (۱۳۹۲)، شنبه ششم اسفند سال ۱۳۹۲، شماره ۸۳۱، ص ۶.
- شاه‌آبادی، ابوالفضل و حامد صادقی (۱۳۹۱)، "تأثیر فضای کسب و کار و حکمرانی بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران"، *اطلاعات سیاسی اقتصادی*، شماره دویست هشتادوهفت، بهار ۱۳۹۱، صص ۲۰۳-۱۸۶.
- شاه‌آبادی، ابوالفضل، سلمانی، یونس و سید آرش ولی نیا (۱۳۹۴)، "بررسی اثرات بهبود فضای کسب و کار بر صادرات و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی مطالعه موردی کشورهای منتخب گروه G77"، *فصلنامه علوم اقتصادی*، سال نهم، شماره سی‌ام، بهار ۱۳۹۴، صص ۵۸-۴۷.
- صالح‌آبادی، علی (۱۳۸۸)، "نقش بازار سرمایه در بهبود فضای کسب و کار ایران"، *فصلنامه پول و اقتصاد*، شماره اول، تابستان و پاییز ۱۳۸۸، صص ۱۲۱-۱۰۱.
- فتحی، علیرضا (۱۳۹۲)، "جایگاه بهبود فضای کسب و کار در جذب سرمایه‌گذاری خارجی"، *مجله اقتصادی*، شماره‌های سوم و چهارم، خرداد و تیر ۱۳۹۲، صص ۲۰-۵.
- کریمی تکانلو، زهرا، صادقی، سید کمال و مریم ستاری (۱۳۹۳)، "مطالعه عوامل تأثیرگذار بر فضای کسب و کار در ایران"، *مجله اقتصادی*، سال چهاردهم، شماره‌های اول و دوم، فروردین و اردیبهشت ۱۳۹۳، صص ۲۶-۵.

- سالاری، ابوذر (۱۳۹۰)، بررسی تأثیر نظام مالیاتی بر فضای کسب و کار، مجله اقتصادی، ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، شماره‌های ۹ و ۱۰، صص ۱۳۰ - ۱۱۱.
- نیلی، مسعود (۱۳۸۶)، "چرا تورم در کشور ما کاهش نمی‌یابد"، www.rastak.com.

- Bradlow, D, and A. Escher (2000), *Legal Aspects of Foreign Direct Investment*, London, Boston: Klawer Law Internationa.
- Bayraktar, N. (2013), "Foreign Direct Investment and Investment Climate". *Procedia Economics and Finance*, No5, PP. 83- 92.
- Casero, P. A. (2004). "Growth, Private Investment and The Cost of Doing Business in Tunisia: Comparative Perspective", *WorldBank*, Retrieved from: <http://papers.ssrn.com>.
- Dollar, D, M. H. Driemeier and T. Manistee (2003), "Investment Climate & Firm Performance in Development Economies", *World Bank*, Development Research Group.
- Edrees, A. (2015), "Foreign Direct Investment, Business Environment and Economic Growth in Sub-Saharan Africa: Pooled Mean Group Technique". *Journal of Global Economics*, (3) 2.
- Fernandez, Z. and Nieto, M. T. (2005), "International Strategy of Small and Medium Family Business: Some Influential Factors". *Family Business Review*, 18(1), pp. 77- 89.
- Jayasuriya, D. (2011), "Improvements in the World Bank's Ease of Doing Business Rankings: Do They Translate into Greater Foreign Direct Investment Inflows" *Development Policy Centre Discussion*, Paper8.
- Kornecki, L. (2015), "FDI in central and eastern Europe: business environment and current FDI trends in Poland", *Research in Business and Economics Journal*.
- Mohamed, S.E. and M.G. Sidiropoulos, (2010), "Another Look at the Determinants of Foreign Direct Investment in MENA Countries", *Journal of Economic Development*, No. 35, pp. 75-95.
- Olival, A. (2012), "The Influence of Doing Business Institutional Variables in Foreign Direct Investment", *Gabinete de Estratégias e Estudos, Ministério da Economia e Inovação*.
- Tobin, J. and S. R. Ackerman (2005), "Foreign Direct Investment and the Business Environment in Developing Countries: the Impact of Bilateral Investment Treaties", *Center for Law, Economics and Public Policy Research*, Paper No. 293.